

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตำนานท้องถิ่นหรือตำนานพื้นบ้านประจำถิ่น มีความเกี่ยวพันต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในท้องถิ่นนั้นๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าตำนานพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทย นับตั้งแต่สมัยอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ตำนานพื้นบ้านเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในยุคสมัยนั้น เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งเป็นการสะท้อนภาพการดำรงชีวิตของกลุ่มคนในแง่มุมต่างๆ รวมไปถึงประวัติของสถานที่สำคัญๆ โดยผ่านการเล่าขานสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน นอกจากนี้จะได้ทราบประวัติความเป็นมาของตำนานนั้นๆ แล้วยังได้รับความเพลิดเพลินในการฟังอีกด้วย เรื่องราวของตำนานมักจะสอดแทรกเรื่องราวของความเชื่อและพิธีกรรมของกลุ่มคนในแต่ละพื้นที่ อีกทั้งแง่คิดและความรู้หลากหลายทั้งค่านิยม จารีตประเพณีไว้ในตำนานแต่ละเรื่อง ยิ่งไปกว่านั้นตำนานท้องถิ่นยังได้สะท้อนวิถีชีวิตและสามารถบ่งบอกถึงที่มาและภูมิหลังได้เป็นอย่างดี

ตำนานพื้นบ้านจึงเปรียบเสมือนกระจกที่ช่วยสะท้อนมุมมองของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของในแง่มุมต่างๆ โดยมีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ การที่กลุ่มชนแต่ละกลุ่มจะมีตำนานพื้นบ้านในลักษณะที่เหมือนหรือแตกต่างกันออกไป หรือบางพื้นที่อาจมีตำนานที่มีเรื่องหลักเป็นเรื่องเดียวกัน แต่เวลาถ่ายทอดออกมาอาจให้รายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ ก็เนื่องมาจากมุมมองของชีวิตมนุษย์ที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้นหากเราต้องการศึกษามุมมองวิถีชีวิตและความคิดของกลุ่มชนใดให้ละเอียดลึกซึ้งก็จำเป็นที่จะต้องศึกษามุมมองของสิ่งรอบตัวกลุ่มชนนั้นๆ ผ่านตำนานพื้นบ้านของกลุ่มชนนั้นด้วย

สุภาพร วิสารทวงศ์ (2529, หน้า 12) ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านอย่างลึกซึ้ง เพราะจะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตของคนตามกลุ่มนั้นได้ ทั้งนี้เพราะวรรณกรรมพื้นบ้านเป็นผลผลิตที่มาจากความเชื่อ ประสบการณ์ และความคิด รวมทั้งสภาพแวดล้อมของมนุษย์ วรรณกรรมพื้นบ้านจึงเปรียบเสมือนกระจกสองสังคัม ที่จะทำให้ทราบเป็นอย่างดีว่าคนในสังคัมมีความเป็นอยู่อย่างไรและมีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร”

การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มย่อมต้องมีความขัดแย้งกันเป็นปรกติ ตำนานต่างๆในท้องถิ่นก็เช่นกัน เมื่อมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นย่อมมีบุคคลมากกว่าหนึ่งคนเป็นธรรมดาและการที่บุคคลมาอยู่รวมกันก็ย่อมทำให้เกิดความขัดแย้ง สาระที่ปรากฏในตำนานท้องถิ่น นอกจากจะสะท้อนภาพของ

สังคมบางส่วนแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีต่อการปฏิบัติตนให้มีความสุขรวมทั้งการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ด้วยความสำคัญโดยสังเขปนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าตำนานท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนล่างมีการสะท้อนภาพชีวิตในอดีต รวมทั้งเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตที่สำคัญ และในขณะเดียวกันตำนานท้องถิ่นแต่ละเรื่องก็ได้แฝงด้วยคุณธรรม คติธรรมบวกกับวิธีการแก้ปัญหาจากความขัดแย้งด้วยวิธีที่ฉลาดและแยบยล ทั้งนี้จึงควรที่จะนำมาใช้ในสถานการณ์ปัจจุบันที่เกิดความขัดแย้งในสังคม โดยนำสาระของความขัดแย้งและแนวทางแก้ปัญหาที่ได้จากตำนานดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ความขัดแย้งและแนวทางแก้ไขปัญหาที่ปรากฏในตำนานท้องถิ่น ในเขตภาคเหนือตอนล่าง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ตำนานท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนล่างสะท้อนความขัดแย้งและวิธีการแก้ปัญห ความขัดแย้งของผู้คนในสังคมดังกล่าว
2. ได้ทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับสาเหตุของความขัดแย้งที่ปรากฏในตำนานท้องถิ่นแต่ละเรื่อง พร้อมทั้งทราบแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ โดยสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบันที่เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรง

นิยามศัพท์เฉพาะ

ตำนานท้องถิ่น หมายถึง เรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาปากต่อปากของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ และเรื่องที่บ้านทึกลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ความขัดแย้ง หมายถึง อุปสรรคที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตของตัวละคร ซึ่งอาจทำให้เกิดความทุกข์ และความกังวลในการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

การแก้ปัญหา หมายถึง การหาทางออกเพื่อขจัดอุปสรรคที่ทำให้เกิดความทุกข์และความกังวลด้วยวิธีการที่เหมาะสมของตัวละครในสถานการณ์นั้นๆ

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยรวบรวมตำนานท้องถิ่นที่รวบรวมโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดในเขตภาคเหนือตอนล่าง 9 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดกำแพงเพชร ตาก นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย อุตรดิตถ์ และอุทัยธานี ได้ตำนานท้องถิ่นจำนวน 40 เรื่อง ซึ่งจะคัดเลือกเฉพาะตำนานที่มีตัวละครที่แสดงความขัดแย้ง

ข้อตกลงเบื้องต้น

ตำนานท้องถิ่นเรื่องใดที่ผู้รู้ระบุว่า เป็นตำนานที่เกี่ยวข้องโดยปรากฏในเอกสารของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดที่ชัดเจนจะถือว่าเป็นตำนานท้องถิ่นนั้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของนักวิชาการหลายท่านมาประยุกต์เพื่อความเหมาะสมและครอบคลุมเนื้อหา ดังต่อไปนี้

กรอบแนวคิดของความขัดแย้ง

1. ความขัดแย้งกับตนเอง
2. ความขัดแย้งกับผู้อื่น
 - 2.1 ความขัดแย้งภายในกลุ่ม
 - 2.2 ความขัดแย้งภายนอกกลุ่ม
3. ความขัดแย้งกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. ความขัดแย้งกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

กรอบแนวคิดของการแก้ไขปัญหา

1. การแก้ไขปัญหาโดยการลงโทษตนเองหรือผู้อื่น
2. การแก้ไขปัญหาโดยพึ่งตนเองหรือผู้อื่น
3. การแก้ไขปัญหาโดยการวางตัวเป็นกลาง
4. การแก้ไขปัญหาโดยการใช้สติปัญญา
5. การแก้ไขปัญหาโดยการใช้นิยามและวัฒนธรรม
6. การแก้ไขปัญหาโดยการใช้นิยามศาสตร์
7. การแก้ไขปัญหาโดยการใช้อุปมา
8. การแก้ไขปัญหาโดยการใช้อุปมาด้วยกำลัง
9. การแก้ไขปัญหาโดยการหลีกเลี่ยงหรือยอมแพ้

10. การแก้ไขปัญหาโดยการให้รางวัล
11. การแก้ไขปัญหาโดยการเจรจา
12. การแก้ไขปัญหาโดยการประนีประนอม
13. การแก้ไขปัญหาโดยการใช้อุบายเล่ห์กล
14. การแก้ไขปัญหาโดยการพิสูจน์
15. การแก้ไขปัญหาโดยการใช้อำนาจ

การศึกษาและรวบรวมตำนานท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนล่าง

ผู้วิจัยได้รวบรวมตำนานท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนล่างโดยค้นคว้าจากเอกสารจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดในเขตภาคเหนือตอนล่าง

การคัดเลือกตำนานท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนล่าง

ผู้วิจัยพิจารณาจากสำนักงานวัฒนธรรมแต่ละจังหวัดที่ยืนยันเป็นตำนานท้องถิ่นในจังหวัดของตน และพิจารณาจากเอกสารและสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับตำนานเรื่องนั้นๆ

ทั้งนี้ จากการคัดเลือกตำนานท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนล่างปรากฏมีตำนานท้องถิ่นของแต่ละจังหวัด ดังนี้

ตำนานท้องถิ่นจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร

- ตำนานเรื่องที่ 1 ตำนานจระเข้ปูน
- ตำนานเรื่องที่ 2 ตำนานท่อทองแดง
- ตำนานเรื่องที่ 3 ตำนานพระร่วง
- ตำนานเรื่องที่ 4 ตำนานพระร่วงช่วยน้ำ
- ตำนานเรื่องที่ 5 ตำนานพระร่วงเล่นว่าว
- ตำนานเรื่องที่ 6 ตำนานพรานกระต่าย
- ตำนานเรื่องที่ 7 ตำนานเมืองลับปลา

ตำนานท้องถิ่นจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดตาก

- ตำนานเรื่องที่ 8 ตำนานเชียงใหม่
- ตำนานเรื่องที่ 9 ตำนานนกปูดตาแดง
- ตำนานเรื่องที่ 10 ตำนานผีบ้าดาวอดดอละวาด
- ตำนานเรื่องที่ 11 ตำนานผีปู่พื้น
- ตำนานเรื่องที่ 12 ตำนานสามเงา
- ตำนานเรื่องที่ 13 ตำนานหงส์หิน

ตำนานท้องถิ่นจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์

ตำนานเรื่องที่ 14 ตำนานโกรกพระ

ตำนานเรื่องที่ 15 ตำนานดงแม่นางเมือง

ตำนานเรื่องที่ 16 ตำนานบึงบอระเพ็ด

ตำนานท้องถิ่นจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิจิตร

ตำนานเรื่องที่ 17 ตำนานไกรทอง

ตำนานเรื่องที่ 18 ตำนานก้นโล่ควาย

ตำนานเรื่องที่ 19 ตำนานกำเนิดยุง

ตำนานเรื่องที่ 20 ตำนานพระศรีธรรมยา

ตำนานท้องถิ่นจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก

ตำนานเรื่องที่ 21 ตำนานจ่านกร้องจำการบุญ

ตำนานเรื่องที่ 22 ตำนานน้ำตกแก่งนางคอย

ตำนานเรื่องที่ 23 ตำนานบ้านบึงพระ

ตำนานท้องถิ่นจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์

ตำนานเรื่องที่ 24 ตำนานถ้ำใหญ่น้ำหนาวพญานาคแห่งเพชรบูรณ์

ตำนานเรื่องที่ 25 ตำนานเมืองศรีเทพ

ตำนานเรื่องที่ 26 ตำนานอุ้มพระดำน้ำ

ตำนานท้องถิ่นจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย

ตำนานเรื่องที่ 27 ตำนานเขานางคำ

ตำนานเรื่องที่ 28 ตำนานนางเมลิ้นดำ

ตำนานเรื่องที่ 29 ตำนานวังน้ำวน

ตำนานเรื่องที่ 30 ตำนานเสื้อลายหวาย

ตำนานท้องถิ่นจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุตรดิตถ์

ตำนานเรื่องที่ 31 ตำนานบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

ตำนานเรื่องที่ 32 ตำนานบ่อเหล็กน้ำพี้

ตำนานเรื่องที่ 33 ตำนานบึงหล่ม

ตำนานเรื่องที่ 34 ตำนานเมืองฟ้าใช้

ตำนานเรื่องที่ 35 ตำนานเมืองลับแล

ตำนานท้องถิ่นจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุทัยธานี

ตำนานเรื่องที่ 36 ตำนานเขานาค

ตำนานเรื่องที่ 37 ตำนานคนสวยในหมู่บ้าน

ตำนานเรื่องที่ 38 ตำนานจระเข้กับลิง

ตำนานเรื่องที่ 39 ตำนานทุเรียน

ตำนานเรื่องที่ 40 ตำนานแม่โพสพ